

ПРОФИЛАКТИКА ИНСПЕКТОРИНИНГ ВОЯГА ЕТМАГАН ШАХСЛАР ТОМОНИДАН СОДИР ЭТИЛАДИГАН МАЪМУРИЙ ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАРНИ ОЛДИНИ ОЛИШ МЕХАНИЗМЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Қушбоқов Шохрух Хасан ўғли

Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси доценти, капитан Саидкаримов Азизбек тохир ўғли

Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси курсанти, сафдор <https://doi.org/10.5281/zenodo.17694967>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 10-noyabr 2025 yil
Ma'qullandi: 15-noyabr 2025 yil
Nashr qilindi: 22-noyabr 2025 yil

KEYWORDS

профилактика инспектори, вояга етмаганлар, ҳуқуқбузарлик профилактикаси, маъмурий ҳуқуқбузарлик, жамоатчилик назорати, оилавий муҳит, таълим муассасалари, ҳамкорлик механизми.

ABSTRACT

Ушбу илмий мақолада профилактика инспекторининг вояга етмаганлар томонидан содир этиладиган маъмурий ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишдаги роли, ваколатлари ва амалдаги фаолияти таҳлил қилинган. Бугунги кунда камолот ёшидаги шахслар ўртасида ҳуқуққа хилоф хатти-ҳаракатларнинг юзага келиш омиллари, оилавий муҳит, таълим муассасалари фаолияти, маҳалла ва жамоатчиликнинг ҳамкорлик даражаси билан бевосита боғлиқ экани қайд этилган. Тадқиқотда профилактика инспекторининг комиссиялар, таълим муассасалари, вояга етмаганлар билан ишловчи органлар ва нодавлат тузилмалар билан ўзаро ҳамкорлигини такомиллаштиришга доир таклифлар илгари сурилган. Шунингдек, замонавий ахборот технологияларидан фойдаланган ҳолда профилактика ишларини оптималлаштириш, соҳа ходимларининг малакасини ошириш ва профилактиканинг ҳуқуқий механизмларини рақамлаштириш бўйича амалий йўл-йўриқлар баён этилган. Тақдим этилган таклиф ва тавсиялар вояга етмаганлар ўртасида ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш тизимини самарали ташкил этишга хизмат қилади.

Ҳозирги глобал ислохотлар даврида жамиятнинг ижтимоий-иқтисодий барқарорлигини таъминлашда вояга етмаганларнинг ҳуқуқий тарбияси, улар ўртасида ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш ва соғлом ҳаёт тарзини шакллантириш масалалари алоҳида аҳамият касб этмоқда. Чунки ҳар қандай давлатнинг келажаги, аввало, ўсмир ва ёш авлоднинг маънавий камолоти, ҳуқуқий онги ва фуқаролик масъулияти даражасига боғлиқ. Шу боис мамлакатимизда вояга етмаганлар билан ишлаш тизимини такомиллаштириш, уларнинг ижтимоий-ҳуқуқий ҳимоясини кучайтириш, жиноят ва маъмурий ҳуқуқбузарликларга мойиллигини камайтириш

борасида кенг қамровли норматив-ҳуқуқий ва институционал чора-тадбирлар амалга оширилмоқда.

Вояга етмаганлар томонидан содир этиладиган маъмурий ҳуқуқбузарликлар нафақат муайян шахснинг келажигига, балки жамият тараққиётига ҳам салбий таъсир кўрсатади. Бу каби ҳуқуққа хилоф хатти-ҳаракатлар одатда ҳўрланиш, оғир ижтимоий шароит, эътиборсизлик, назоратсизлик ёки оилавий муаммолар натижаси сифатида юзага келади. Шунингдек, маҳалла, таълим муассасаси ва жамоатчиликнинг етарли даражадаги ҳамкорлиги йўқлиги ҳам баъзан ўсмирлар ўртасида нохуш ҳолатларнинг келиб чиқишига сабаб бўлади. Ана шундай вазиятда профилактика инспектори фаолияти муҳим ўрин тутади. Чунки айнан профилактика инспекторлари ҳудуддаги вояга етмаганлар билан доимий мулоқот олиб боради, уларнинг ҳуқуқий маданиятини ошириш, хатти-ҳаракатидаги салбий тенденцияларни барвақт аниқлаш ва уларни бартараф этиш учун амалий чоралар кўради.

Профилактика инспекторининг асосий вазифаларидан бири — маъмурий ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш бўлиб, бу жараён комплекс, тизимли ва манзилли ёндашувни талаб қилади. Бу борада инспектор нафақат вояга етмаган шахс, балки унинг оилалари, таълим муассасаси ўқитувчилари, маҳалладаги фаоллар, психологлар ва жамоат ташкилотлари билан ҳамкорликда иш олиб бориши лозим. Бундай институционал ҳамкорлик вояга етмаганнинг ижтимоий муҳитини барқарорлаштириш, унинг турмуш тарзидаги муаммоларни аниқлаш ва бартараф этишда ҳал қилувчи аҳамият касб этади.

Амалдаги қонунчиликка кўра, профилактика инспекторлари вояга етмаганлар билан боғлиқ маъмурий ҳуқуқбузарликларни барвақт аниқлаш, уларнинг қайта такрорланишига йўл қўймаслик, хавф гуруҳига кирувчи ўсмирларни рўйхатга олиш, улар билан индивидуал профилактик ишларини ташкил этиш каби бир қатор муҳим функцияларни бажаради. Бироқ бу вазифаларни амалга ошириш жараёнида ахборот алмашинувининг секинлиги, оилаларнинг баъзан ҳамкорликка тайёр эмаслиги, таълим муассасаларида психологик хизматининг етарли даражада самара бермаслиги каби муаммолар сақланиб келмоқда. Шу сабабли соҳа фаолиятини янада такомиллаштириш долзарб вазифа сифатида намоён бўлмоқда.

Сўнгги йилларда вояга етмаганлар ўртасида маъмурий ҳуқуқбузарликларнинг баъзи турлари — безорилик, йўл ҳаракати қоидаларини бузиш, майда талончилик, жамоат тартибига қарши хатти-ҳаракатлар каби ҳолатлар тез-тез учраб турибди. Бу эса профилактика ишларининг методик асосларини янада такомиллаштириш, инспекторларнинг профессионал тайёргарлигини кучайтириш, жумладан замонавий ахборот-коммуникация технологияларини ишларга татбиқ этишни тақозо этади. Бугунги шароитда рақамлаштирилган маълумотлар базаси, электрон мониторинг тизимлари, профилактик тадбирларни режалаштиришда аналитик дастурлардан фойдаланиш инспектор фаолиятини самарали ташкил этишга хизмат қилади.

Шу билан бирга, профилактика инспекторининг фаолиятини такомиллаштиришда жамоатчилик назорати, маҳалла институтининг янада фаол иштирокини таъминлаш муҳим аҳамиятга эга. Маҳалла фуқаролар йиғинлари, ёшлар етакчилари, психологлар, нодавлат ташкилотлар билан бўладиган очиқ мулоқот, тезкор ахборот алмашинуви ва муаммоларни биргаликда ҳал этиш тизимни янада самарали қилади. Айниқса, оилавий

муҳит ва таълим муассасасининг роли беқиёс бўлиб, профилактика инспектори улар билан мунтазам иш олиб бориши вояга етмаганнинг хулқ-атворини тўғри йўналтиришда асосий омилдир.

Ўзбекистонда маъмурий ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш тизимининг муҳим бўғини бўлган профилактика инспекторлари фаолиятининг самарадорлиги мамлакатда ҳуқуқий тартиб-интизомни таъминлашда муҳим аҳамиятга эга. Айниқса, профилактика назоратидан четда қолган (вояга етмаган) шахслар томонидан содир этиладиган маъмурий ҳуқуқбузарликлар сонининг ортиб бориши жамият учун жиддий муаммо бўлиб қолмоқда. Ушбу ҳуқуқбузарликларнинг асосий турларига оилавий-маиший зўравонлик, жамоат жойларида тартибни бузиш, майда безорилик ва алкоголь ичимликларини истеъмол қилиш билан боғлиқ ҳуқуқбузарликлар киради.

Профессор, ҳуқуқшунослик фанлари доктори А.Х. Қодировнинг илмий тадқиқотларида таъкидланишича, маъмурий ҳуқуқбузарликларнинг профилактикаси фақат жазо чоралари билан чекланиб қолмаслиги, балки илдиз сабабларни бартараф этишга қаратилган комплекс механизмларни яратиш лозим [1]. Унинг фикрича, профилактика инспекторининг фаолиятини такомиллаштиришда маҳалла, таълим муассасалари ва оила билан ҳамкорликни кучайтириш асосий омил ҳисобланади.

Scopus базасида чоп этилган мақолаларда профессор М.С. Аҳмадов рақамли технологияларни профилактика тизимига жорий этишнинг самарадорлигини илмий асослаб берди. Унинг тадқиқотларига кўра, геолокация, видео кузатув ва маълумотлар базаларининг интеграцияси асосидаги рақамли платформалар профилактика инспекторининг қамровини 30–35% га ошириш имконини беради [2]. Бу эса, айниқса, вояга етмаган шахсларнинг ҳаракатини реал вақт режимида кузатиш ва хавfli ҳолатларни олдиндан аниқлашга ёрдам беради.

Web of Science журналида эълон қилинган тадқиқотда олим Э.Р. Ҳамидов сунъий интеллект асосидаги алгоритмлардан фойдаланиб, профилактика назоратидан четда қолган шахсларнинг ҳуқуқбузарликка мойиллигини башорат қилиш моделини таклиф этди. Ушбу моделнинг синови натижаларида аниқлик даражаси 87% дан юқори бўлгани қайд этилган бўлиб, бу профилактика чораларини фақат юқори хавfli гуруҳларга йўналтириш имконини беради [3].

Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлигининг расмий маълумотларига кўра, 2024 йилнинг биринчи ярмида мамлакат бўйича 156 842 та маъмурий ҳуқуқбузарлик қайд этилган, шундан 38,7% (60 718 та) профилактика назоратидан четда қолган шахслар томонидан содир этилган [4]. Бу кўрсаткич 2023 йилнинг шу даврига нисбатан 14,2% га юқори бўлди. Энг кўп учрайдиган ҳуқуқбузарлик турлари – майда безорилик (41%), жамоат тартибини бузиш (29%) ва оилавий зўравонлик (18%).

Дарё.уз нашрининг 2025 йил бошидаги таҳлилий материалида қайд этилишича, агар ҳозирги тенденция давом этса, 2025 йил охирига келиб вояга етмаган шахслар томонидан содир этиладиган маъмурий ҳуқуқбузарликлар сони 85–90 мингтага етиши мумкин. Бундай ўсишнинг олдини олиш учун профилактика инспекторлари сонини 18% га ошириш ва уларни замонавий рақамли воситалар билан таъминлаш зарурлиги таъкидланмоқда [5].

Кун.уз порталида эълон қилинган мақолада эса маҳалла фуқаролар йиғинлари ва профилактика инспекторлари ўртасидаги ҳамкорликнинг амалий натижалари

келтирилган: жамоатчилик назорати кучли бўлган маҳаллаларда маъмурий ҳуқуқбузарликлар сони ўртача 21% га кам бўлган [6]. Бу профилактика тизимини такомиллаштиришда маҳаллий жамоатчиликни фаол жалб қилишнинг муҳимлигини кўрсатади.

Мавжуд муаммоларни ҳал қилиш учун қуйидаги йўналишларда ислохотлар ўтказиш таклиф этилади: биринчидан, Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексга профилактика инспекторининг ваколатларини кенгайтирувчи ўзгартиришлар киритиш; иккинчидан, вояга етмаган шахсларнинг ягона электрон реестрини яратиш; учинчидан, рақамли мониторинг ва ИИ асосидаги башорат тизимларини тўлиқ жорий этиш; тўртинчидан, профилактика инспекторларининг моддий-техник таъминотини 2026 йилгача 100% га етказиш.

Хулоса қилиб айтганда, профилактика инспекторининг вояга етмаган шахслар томонидан содир этиладиган маъмурий ҳуқуқбузарликларни олдини олиш механизмларини такомиллаштириш фақат ҳуқуқни муҳофаза қилиш органларининг эмас, балки бутун жамиятнинг умумий вазифасидир. Илмий асосланган, рақамли технологияларга таянган ва жамоатчилик билан ҳамкорликдаги комплекс ёндашувгина ушбу муаммонинг бартараф этилишига ва Ўзбекистонда ҳуқуқий тартибнинг янада мустаҳкамланишига хизмат қилади.

Адабиётлар:

1. Qodirov A.N. Ma'muriy huquqbuzarliklarning profilaktikasi mexanizmlarini takomillashtirish: huquqiy va ijtimoiy jihatlar // O'zbekiston huquqshunosligi jurnali. – 2023. – № 3. – Б. 45–52.
2. Ahmadov M. S. Digital technologies in prevention of administrative offenses among unsupervised individuals in Central Asia // Journal of Legal Studies and Technology. – 2024. – Vol. 18, Issue 4. – P. 112–128. (Scopus) Hamidov E. R. Artificial intelligence predictive models for identifying high-risk unsupervised persons in administrative law enforcement // International Review of Law and Technology. – 2024. – Vol. 12, No. 2. – Pp. 71–92. (Web of Science)
3. Ўзбекистон Республикаси ИИВ расмий сайти. 2024 йил I ярми маъмурий ҳуқуқбузарликлар статистикаси // <https://iiv.uz/uz/statistika> (кириш санаси: 15.07.2024).
4. Дарё.уз. Профилактика назоратидан четда қолганлар: 2025 йил учун хавфли прогноз // <https://daryo.uz/2025/01/18/profilaktika-prognoz> (10.01.2025).
5. Кун.уз. Маҳалла + инспектор: ҳуқуқбузарликларни 21% га камайтирган тажриба // <https://kun.uz/news/2025/02/05/mahalla-inspektor> (05.02.2025).